

yıl / year: 17 • sayı / issue: 34 • kış / winter 2019 • s./p. 385 - 401

ARAŞTIRMA
Research

Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri¹

MEHMET ELALDI

Dr.Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mehmetelaldi@bingol.edu.tr | orcid.org/0000-0001-5598-8667

Geliş Tarihi / Received: 13.06.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 24.10.2019

Atıf/ Cite as

Elaldi, Mehmet. "Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri". *İstem*, 17/34 (2019): 385-401. <https://doi.org/10.31591/istem.577601>

Öz

Klasik Türk edebiyatı sanatçıları, matematikle dil estetiğini birleştirerek bir olayın veya durumun zamanını göstermek için tarih düşürme sanatına başvurmuşlardır. Tarih düşürme sanatı ebced hesabına dayanır. Klasik Türk şairi doğum, ölüm, evlenme, sünnet, mansıb ve tayin durumları, zaferler, fetihler, mimarî yapıların tamiri veya inşası başta olmak üzere akla gelebilecek hemen hemen her konuda bu sanata başvurmuştur. 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında yaşayan, kaynaklarda kendisine dair herhangi bir bilgiye rastlanmayan Bursalı İbrahim Râzî, Divan'ında 51 tarih manzumesine yer vererek bu türdeki maharetini bizlere göstermiştir. 1202-1249 (1787/1788-1833/1834) tarihleri arasında 46-47 yıllık bir zaman diliminin şahitliğini yansıtan bu tarih manzumeleri, taşıdığı estetik ve edebî değerinin yanı sıra dönemin sosyal, siyasî, tarihî ve mimarî görünümünü yansıtmaları açısından da önemlidir. Bu çalışmada Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki tarih manzumeleri biçim, muhteva ve yöntem gibi farklı açılardan ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacak, ortaya konulan görüşler tablolar ve sayısal veriler yardımıyla somut bir şekilde gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bursalı İbrahim Râzî, Divan, Tarih düşürme, Ebced, 19. Yüzyıl.

Abstract

The Chronograms in The Divan Of Bursali Ibrahim Razi

The artists of Classical Ottoman / Turkish Literature have applied to chronogram in order to show the time of an event or situation by combining mathematics and language aesthetics. The art of chronogram is based on ebced account. The classical Turkish poet applied to this art in almost every conceivable subject, especially in the subjects of birth, death, marriage, circumcision, assignment and appointment, construction or repair of architectural structures. Bursalı İbrahim Razi, who lived in the end of the 18th century and the beginning of the 19th century and did not have any information about him in the sources, showed us his ability in this genre

¹ Bu makale tarafımdan hazırlanan *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

by presenting 51 chronograms in his Divan. These chronograms reflecting the testimony of a period of 46-47 years between 1202 (1787/1788) and 1249 (1833/1834) are important in terms of reflecting the social, political, historical and architectural appearance of the period as well as its aesthetic and literary value. In this study, the chronograms in the Divan of Bursalı İbrahim Razi will be studied from different perspectives such as form, content, method and style and the views expressed will be tried to be presented in a concrete way with the help of tables and numerical data.

Keywords: Bursalı İbrahim Razi, Divan, Chronogram, Ebcet, 19th century

Giriş

Tarih düşürme, klasik Türk edebiyatının bedîî sanatlarından biridir. Dil malzemesinin matematikle beraber estetik bir şekilde sunulmasıyla icra edilen bu sanatta divan şairinin amacı bir olayın veya durumun zamanını ortaya koymaktır. Bu sanatta yazılan tarih manzumeleri hemen hemen her konuda yazılabildiği halde doğum, ölüm, evlenme, sünnet, cülûs, sefer, zafer, barış, atanma, azil, yangın, deprem, mimarî yapıların inşası ve onarımı konuları bu manzumelerin öncelikli konuları arasındadır.

Klasik Türk şiirinde görülen tarih manzumeleri “ebced” hesabıyla ortaya konan edebî mahsullerdir. Ebcet ise Arap alfabesinin ilk tertibi ve harflerinin taşıdığı sayı değerlerine dayanan bir hesap sisteminin adıdır.² ا ب ج د ، ه و ز ، ح ط ی ، ک ل م ن ،

ض ظ غ (ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'fas, karaşet, sehaz, za-zağ) olmak üzere sekiz manasız kelimenin harflerinin sayı değerlerine dayanan bu hesap sistemi adını bu kelimelerin ilki olan "ebced"den alır. Bu kelimelerde 28 harf vardır ve kelimelerdeki harfler, 1'den 1000'e kadar olan rakamlarla eşleştirilmiş ve bu rakamların sembolik karşılığı olarak düşünülmüştür. Ebcet kelimelerinin alfabenin kolayca öğrenilmesi için doğduğu görüşü, birçok farklı görüşe rağmen akla en yakın görüş olarak kabul edilmektedir.³ Yapılan araştırmalar, Ebcet sisteminin Araplar tarafından türetilen bir sistem olmadığını, bu sistemin intikal yoluyla Araplara geçtiğini göstermektedir. Zira ebced düzenindeki harfler ve onlara karşılık gelen rakamsal değerler Araplardan önceki birçok ulus tarafından aynı sıra ve aynı rakamsal değerlerle kullanılmıştır.⁴ Arapların ebced düzenine katkısı ise bu harflerin sonuna ilave ettikleri kendi dillerine özgü olan “نخذ” ve “ضظغ” kelimelerindeki altı harftir.⁵ Araplar ebcedi İranlılardan ve Türklere daha önce kullanmalarına rağmen tarih düşürme sanatını ilk kullananlar İranlılar olmuştur. Tarih düşürme sanatı İranlılardan Türklere, Türklere de Araplara geçmiştir.⁶

Türk edebiyatında tarih düşürme geleneğinin ne zaman ve kimin tarafından başlatıldığı konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Bu konuda yapılan çalışma-

² Mustafa Uzun, "Ebcet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1994), 10: 68.

³ İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2017), 27-28.

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, 35-50; Muharrem Mercanlğıl, *Ebcet Hesabı*, (Ankara: Doğu Limited Şirketi Matbaası, 1960), 20-21; Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, (Ankara: AKM Yayınları, 2015), 17-21.

⁵ Mercanlğıl, *Ebcet Hesabı*, 20-21; Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, 4-5.

⁶ Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, 261.

lar tarih düşürme geleneğinin başlangıcını 14. yüzyıla kadar götürmektedir.⁷ Bununla beraber İstanbul'un fethi tarih düşürmede bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Rumeli Hisarı ve İstanbul'un fethine dair tarih düşüren Hızır Bey (H. 810-863/M. 1407-1459) ile beraber Türk edebiyatında yaygınlaşmaya başlayan tarih düşürme sanatı, Edirneli Nazmî, Bursalı Haşimî, Bursalı Cinanî, Antepli Aynî ve bu sahada "üstad-ı küll" olarak kabul edilen Adanalı Seyyid Osman Sururî gibi şairlerce çokça tercih edilmiş ve ileriye taşınmıştır. Bu sanat, 19. yüzyıla kadar klasik Türk edebiyatı divanlarının bir köşesinde muhakkak kendine yer bulmuş ve varlığını devam ettirmiştir. Hatta klasik edebiyatımızda "tarih söylemek" ya da "tarih düşürmek" şairliğin bir şartı haline gelmiştir.⁸ 19. yüzyılda klasik Türk edebiyatıyla beraber zayıflamaya başlayan tarih düşürme geleneği, 1928 harf inkılabıyla yok olmaya yüz tutmuştur. Ancak eski harfleri bilen, tarih düşürme sanatına ilgi duyan, klasik edebiyatımızı araştıran Arif Nihat Asya, Yusuf Ziya Ortaç, Abdülbaki Gölpinarlı, Tahir Olgun, Mehmet Çavuşoğlu ve İsmail Yakıt gibi cumhuriyet dönemi şair ve yazarları bu sanatı icra ederek günümüze taşımışlardır.

Klasik Türk edebiyatı sanatçısı yazdığı tarih manzumesinde bir yandan sözün ebced değerini hesap ederken bir yandan da söze ses ve mana bakımından bir güzellik katmaya çalışır. Bu, içinde birçok zorluğu barındıran sanatsal bir uğraştır. Burada şair, sadece bir olayın veya durumun tarihini doğru verme amacıyla değildir, aynı zamanda dile getirmek istediğini estetik bir şekilde sunma amacındadır. Bu amaca ulaşmak için de şair, hem dönemin sanat anlayışını hem de kendi kişisel yeteneğini devreye sokar. "Tarih manzumesi bir yandan manzumenin satır aralarında dile getirilmiş estetik unsurları gözler önüne serer. Bu durum aynı zamanda tarih manzumesinin kaleme alındığı dönemin estetik-sanat anlayışının geldiği noktayı göstermesi açısından da ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur."⁹

Tarih manzumeleri klasik Türk edebiyatı araştırmacısına kıymetli bir sosyolojik arka plan da sunmaktadır. Hemen hemen her konuda yazılabilen bu manzumeler, toplumsal yaşamla bağları en kuvvetli olan edebî mahsullerdir. Klasik Türk şairinin çevresinde olup bitenler onun tarih yazmasına bir sebep teşkil ettiği gibi bu manzumeler onun çevresinde gelişen tarihî, siyasî, sosyal veya mimarî hadiselerle ışık tutmakta; disiplinler arası bağlamda araştırmacıya birçok veri

⁷ Bu konuda yazılmış ilk kaynaklardan biri olan Belâgat-ı Osmaniyye'de, Hızır Bey (1407-1459) tarafından Fatih'in 850 (1446) yılında yaptırdığı bir cami için düşürülen tarih, bu geleneğin başlangıcı olarak kabul edilir (Bkz. Turgut Karabey - Mehmet Atalay, *Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmaniyye*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 123-141.) Konu üzerinde kapsamlı bir çalışma yapan İsmail Yakıt ise tarih düşürme geleneği hususunda Hızır Bey'i çığır açan bir sanatçı olarak ithaf etmekle beraber Evliya Çelebi'nin bizlere ulaştırdığı tarih mısralarıyla tarih düşürme geleneğinin başlangıcının H. IX. asır (M. 15. yy.) olarak kaydeder (Bkz. Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 165-170). Konunun önemli çalışmalarından birine imza atan Turgut Karabey ise 14. yüzyıla ait olduğunu düşündüğü mısraları örnek göstererek bu geleneğin başlangıcının 15. değil 14. yüzyıl olduğunu söyler (Bkz. Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, 268-272).

⁸ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 379.

⁹ Şenel Demirel, "Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies* 3/4 (Summer 2008): 373-374.

sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki bu manzumeler tarihî, siyasî, sosyal ve mimarî açıdan incelenmeye değer özellikler taşımaktadır.

Osmanlı mimarîsinin kamusal varlığıyla beraber bir anıtsal saygınlığının da olduğu muhakkaktır. Fakat bu saygınlığı kuramsallaştıran bir literatür ise üretilememiştir. Usta-çırak ilişkisiyle üretilen mimarî uygulamalar ve bu uygulamaların sonraki kuşaklara yine aynı yolla iletilmesi Osmanlı mimarîsinde bir gelenek olarak süregelmiştir. Bu yoksun alana edebiyattan gelecek her türlü katkı Osmanlı mimarîsi için büyük önem arz etmektedir. “Birincil kaynaklar kapsamında en doğrudan bilgiyi, bazı hassa mimarları hakkında sınırlı sayıda üretilmiş olan biyografik eserlerden alıyoruz. Bunun dışında Osmanlı imgeleminde mimarlık ve kentsel çevrenin nasıl bir yer işgal ettiğini kavrayabilmek için anıtlarla ilgili hazırlanmış kataloglar veya monografi tarzı metinler, tarihler, seyahatnameler, kitabeler ve edebî anlatılardaki ipuçlarından damıtılabildiğimiz veriye bağlımız.”¹⁰ Râzî Divanı'nda üzerine en çok tarih düşürülen konulardan birinin mimarlık olması, bize bu tarih manzumelerindeki ipuçlarında Osmanlı mimarlık tarihine damıtılabilecek birçok verinin bulunduğunu da göstermektedir.

Başlangıcı 14. yüzyıla kadar götürülebilen tarih düşürme geleneği 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçirdiği gelişme evresinden sonra “üstad-ı küll” olarak kabul edilen Sururî'yle (1752-1814) altın çağını yaşamıştır.¹¹ 1761/1762 yıllarında doğup 1833/1834 yıllarında hâlâ hayatta olan Bursalı İbrahim Râzî, tarih düşürme geleneğine altın çağını yaşatan Sururî'nin çağdaşı olup yazdığı 51 tarih manzumesiyle bu türe olan ilgisini bizlere göstermiştir. Bu çalışmada Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki 51 tarih manzumesi konu, biçim, vezin, tür ve yöntem gibi başlıklar altında incelenecek; elde edilen veriler tablolaştırılarak somut bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Bursalı İbrahim Râzî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri¹²

1.1. Hayatı

Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî 1761/1762 yıllarında Bursa'nın Bab-ı Zemin Mahallesi'nde doğmuş, Destarizade Seyyid İbrâhîm Râzî adıyla tanınmıştır. 1781 yılında Şerife Züleyha Hanım ile evlenmiş; bu evliliğinden Rahime, Saide, Ganime ve Rabia ismiyle dört kızı Divan'da ismi geçmeyen bir oğlu dünyaya gelmiştir. Karısını ve iki kız çocuğunu kaybettikten sonra bir evlilik daha yapan Râzî'nin bu evliliğinden de Abdusselam Ramiz adında bir oğlu olmuştur. Râzî, Sultan III. Selim zamanında babadan kalma bir zeamet sahibidir. 1787-1792 Osmanlı-Rus Muharebesi'ne katılmış, Boğdan'daki İsmail Kalesi'nin savunmasında bulunmuştur. Divan'ındaki tarihlerden, yazarın 1797/1798'de Anapa'da bulunduğu da belirtilmektedir. Râzî, bazı vezirler ve devlet büyükleriyle Rumeli

¹⁰ Ahmet A. Ersoy, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Mimarlık Tarihi ve Kuramsal Söylemin İnşası”, *Journal of Turkish Studies (In Memoriam Şinasi Tekin)* 31/1 2007: 333-334.

¹¹ Klasik Türk edebiyatında tarih düşürme geleneğinin tarihi seyri hakkında detaylı bilgilere ulaşmak için bkz. Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 165-362; Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, 268-319.

¹² Bursalı İbrahim Râzî hakkında verilen tüm bilgiler şairin Divan'ından elde edilen bilgilerdir. Klasik Türk edebiyatı kaynaklarında şair hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

ve Anadolu bölgelerini gezme, buraları tanıma fırsatı bulmuştur. 1809/1810'da, Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın Balçık muhafazası için komutan olarak görevlendirdiği Arif Ağa'nın kethüdalığını yapmıştır. Divan'ındaki tarih manzumelerinden şairin uzun bir ömür sürdüğü, 1833/1834'te hâlâ hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Divan'ındaki Arapça beyitlerden ve özellikle başlıklarda kullandığı Farsça ifadelerden Râzî'nin iyi bir medrese tahsili aldığı anlaşılmalıdır. Mevlevî bir şair olan Râzî'nin Kur'an'da yer alan peygamber kıssalarından, evliya menkıbelerinden, klâsik Türk edebiyatının ünlü mesnevilerinin kahramanlarından, Türk-İslam kültürünün tarihî ve mitolojik şahsiyetlerinden bahsetmesi bize onun İslam kültürüne de yeterince vakıf olduğunu göstermektedir.

1.2. Sanatı

Bursalı İbrahim Râzî, klasik Türk şiirinin yok olmaya yüz tuttuğu, yerini yavaş yavaş Batı edebiyatına bırakmaya başladığı yılların sanatçısıdır. Divan'ından, özellikle de tarih manzumelerinden anlaşılmalıdır ki Râzî, devrin ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurmuş, yaşadığı yıllarda kendi muhitinde itibar görmüş bir şairdir. Râzî Divanı'nda ele alınan konulardan ve bu konuların ele alınış biçiminden görülmektedir ki Râzî, Divan şiiri için gerekli olan liyâkâte sahip bir şairdir. Her Divan şairinde görülebilecek ufak tefek kusurlar dışında Râzî Divanı, biçim bakımından kusursuz sayılacak niteliktedir.

Yer yer Şeyh Gâlib'in yer yer mahallî üslubun izlerine rastladığımız Râzî Divanı'nda en ağır basan özelliğin "kudemâ tarzı" denilen klâsik üslubun olduğu söylenebilir. Râzî Divanı'ndaki bazı manzumelerde hiciv, nükte ve mizah öne çıksa da lirizm daha yoğunluktadır. Bu lirizmin görüldüğü manzumelerde şiirselliğin ve edebî sanatların yoğunluğunun da arttığı görülür. Bu tarz şiirlerinde Râzî, ses ve mana estetiğiyle ulaştığı şiirsellik sayesinde oldukça tatmin edici manzumeler kaleme alabilmiştir. Aşağıdaki dizeler buna örnek olarak sunulabilir:

Derdime dūş olmayanlar derdimi bilmez benim
Yanmayanlar aşka bir dem hâlîmi bilmez benim
Ben senin gibi cefâkâr dilbere dil vermedim
Ta'n edenler âhımı âh yârîmi bilmez benim

N2/1,2

Geldi benim nâz ile ol yanıma
El uzadıp çâk-ı girîbânıma
Bakmadı hiç nâle vü efgânıma
Gamzeleri geçdi hemân cânıma
Girme güzel girme amân kanıma
Nezr edeyim cânımı sultânıma
Ah mine'l-'aşki ve hâlâtihi
Ahrake kalbi bi-harârâtihi

Trc3/3

1.3. Eserleri

Râzî Divanı'nda başka bir eserinin varlığından bahsedilmediğinden şu anda şairin elde bulunan tek eseri Divan'ıdır. Divan'da 51 tarih manzumesi, 4 kaside, 153 gazel, 6 mesnevi, 4 kıta, 1 terkîb-i bend, 3 tercî-i bend, 15 nazım, 132 müf-

red ve matla ile 1 müseddes olmak üzere toplamda 370 manzume yer almaktadır.

2. Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri

Bu bölümde Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki 51 tarih manzumesi çeşitli başlıklar altında incelenmeye tabi tutulmuştur.

2.1. Yazılış Sebepleri

Tarih manzumeleri Bursalı İbrahim Râzî Divanı'nın başında, şairin dibacesinden hemen sonra yer almaktadır. Şairin kişisel yaşamını ve yaşadığı devrin tarihi, sosyal ve kültürel olaylarını daha yakından görebilmek için bu manzumelerin yazılış sebepleri kronolojik olarak aşağıda verilmiştir. Bu manzumelerin Divanı'daki tarih manzumesi sıraları da tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Yazılış sebepleri

Sıra No	Tarih Manzumesinin Yazılış Sebebi	Manzumede düşünülen tarih	Manzumenin Divan'daki tarih
1	Râzî'nin kızı Rahime'nin dünyaya gelişi	1202/1787-8	1
2	Râzî'nin kızı Saide'nin dünyaya gelişi	1205/1790-1	2
3	Râzî'nin kızı Ganime'nin dünyaya gelişi	1207/1792-3	3
4	Şair Feyzi Paşazade Ali Monla'nın evinin yapımı	1208/1793-4	4
5	Mir Ahmet Efendi'nin düğünü	1211/1796-7	5
6	Melik Ahmet Paşazade Osman Paşa'nın kızı Mehpare Hanım'ın doğumu	1212/1797-8	6
7	Rumelili Rasim Efendi'nin Bursa'ya teşrifi	1214/1799-1800	7
8	Tayyar Mahmut Paşa'nın Bafra'da cami yaptırması	1216/1801-2	8
9	Tavuk Pazarı Camisi'nin tamir edilmesi	1217/1802-3	9
10	Ertuğrul Bey Camisi'nin tamir edilmesi	1218/1803-4	10
11	Kiremitçi (Sinan Bey) Camisi'nin tamir edilmesi	1218/1803-4	11
12	Çalı Karyelizade Atif Seyyidü'l-Hac Abdurrezak Monla'nın hattı Monla'nın hattı Monla'nın hattı	1220/1805-6	12
13	Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi'nin tamir edilmesi	1220/1805-6	13
14	Rifa'i Abdülmümin Tekkesi'nin tamir edilmesi	1220/1805-6	14
15	Eyüp'te Şeyh Seyyid Abdusselam Efendi'nin tekkesindeki şadırvanın tamiri	1220/1805-6	15
16	Mir Ali'nin oğlu Mir Mustafa'nın ölümü Mustafa'nın ölümü	1220/1805-6	16
17	Kalyonlar Defterdarı Abdülkadir Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi	1221/1806-7	17
18	Yazıcızadelerden Uhrevî Ömer Ağa'nın oğlu Selim Ağa'nın vefatı	1221/1806-7	22
19	Rafet Efendi'nin kızı Hüsniye Hanım'ın dünyaya gelişi	1222/1807-8	18
20	Hacı Abdullah Ağazade Abdülkerim Ağa'nın kızının dünyaya gelişi	1222/1807-8	19
21	Mudanya'daki Eski Cami'nin tamir edilmesi	1223/1808-9	20
22	Balçık muhafızı Arif Ağa'nın vefatı	1223/1808-9	21

23	Canbazzade Muhammed Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi	1223/1808-9	23
24	Bursa Monlası Rahmi Bey'in Bursa mahkemesinde oda yaptırması	1223/1808-9	24
25	Râzî'nin İstanbul'daki dostlarından birinin oğlunun vefatı	1224/1809-10	25
26	Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın vefatı	1224/1809-10	26
27	Cizyerdarzade İzzet Efendi'nin kızının dünyaya gelişi	1226/1811 ¹³	45
28	Râzî'nin kızı Rabia'nın dünyaya gelişi	1227/1812-3	40
29	Abdulkerim Ağa'nın eşi Fatıma Hanım'ın vefatı	1228/1813	31
30	Abdulkerim Ağa'nın kızı Edibe Hanım'ın vefatı	1228/1813	32
31	Bolu mutasarrıfı Abbas Paşa'nın saray yaptırması	1228/1813	39
32	Sa'diye Dergahı'nın tamir edilmesi	1229/1813-4	28
33	Cizyerdarzade İzzet Efendi'nin kendi evine bir oda yapması	1229/1813-4	29
34	Cambazzade Muhammed Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi	1229/1813-4	30
35	Abdulkerim Ağa'nın oğlu Arif Ağa'nın vefatı	1229/1813-4	33
36	Râzî'nin kızı Rahime'nin vefatı	1234/1818-9	43
37	Râzî'nin kızı Rabia'nın vefatı	1235/1819	41
38	Râzî'nin karısı Şerife Züleyha Hanım'ın vefatı	1236/1820-1	42
39	İbrahim Paşa'nın Bursa'ya vezir olarak atanması	1236/1820-1	27
40	Seyyid Ahmed Nazif Monla'nın oğlunun dünyaya gelişi	1241/1826	36
41	Birinin serasker olması	1242/1826-7	34
42	Başçı Tekkesi şeyhinin vefatı	1242/1826-7	44
43	Ayaş Müftüzadesi Esad Paşa'nın Bursa'ya vali olması	1244/1828-9	35
44	Bursa'da Cizyedarzade İzzet Efendi'nin konağına bir oda yapılması	1245/1829-30	37
45	Cizyedarzade Hüsam Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi	1246/1831	46
46	Cizyedarzade Hüseyin Âgâh Efendi'nin kızının dünyaya gelişi	1246/1831	47
47	Eski hamamın tamir edilmesi	1247/1831-2	50
48	Cizyedarzade İzzet Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi	1247/1832	38
49	Râzî'nin oğlu Abdusselam Ramiz'in dünyaya gelişi	1248/1832	49
50	Eski hamamın yeniden tamir edilmesi	1248/1832-3	51
51	Cizyedarzade İzzet Efendi'nin oğlu Nazmi Efendi'nin sakalı	1249/1833-4	48

¹³ Bu tarih manzumesinde düşürülen tarihin ayı ve günü de belirtildiği için miladi karşılığı net olarak verilmiştir. Hicri karşılığı tek bir miladi rakam olarak gösterilen diğer manzumelerde de aynı durum söz konusudur.

Tabloda da görüldüğü gibi Bursalı İbrahim Râzî Divanı'ndaki 51 tarih manzumesi 1202-1249 (1787/1788-1833/1834) yılları arasındaki 46-47 yıllık bir dönemin şahitliğini yansıtmaktadır. Bu manzumeler dönemin tarihî, siyasî, sosyal ve kültürel olayları hakkında önemli bilgiler içerdiği gibi şairin yaşamıyla ilgili bilgiler de içermektedir. Klasik Türk edebiyatı kaynaklarında şair hakkında herhangi bir bilginin bulunmaması, şairin bu manzumelerde kendi yaşamıyla ilgili verdiği bilgileri oldukça önemli kılmaktadır.

Yukarıda yazılış sebepleri ile tarihleri verilen tarih manzumelerinin konu başlıklarına göre tasnifi ise şu şekildedir:

Tablo 2. Yazılış Sebepleri

	Yazılış Sebepleri	Sayısı
1	Doğum	16
2	Ölüm	12
3	Evlenme ve Düğün	1
4	Cami, medrese, tekke, köşk gibi mimari yapıların inşası veya tamiri	16
5	Rumelili Rasim Efendi'nin Bursa'ya teşrifi	1
6	Bir hattın yazılışı	1
7	Göreve atanma	3
8	Sakal bırakma	1

Çok değişik konularda yazılabilen tarihler incelendiğinde şairlerin belli başlı bazı konular üzerinde yoğunlaştıkları görülecektir. Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî Divanı'ndaki tarihler ise tabloda görüldüğü gibi en çok doğum vakaları ile inşa edilen veya onarılan mimarî yapılar üzerine kaleme alınmışlardır. Ölüm konusu ise 12 manzume ile Râzî'nin üzerinde en çok durduğu üçüncü konudur.

2.1. 1. Doğum Konusu Üzerine Yazılan Tarih Manzumeleri

Râzî'nin kızları Rahime (1202/1787-8), Saide (1205/1790-1), Ganime (1207/1792-3) ve Rabia (1227/1812-3) ile oğlu Abdusselam Ramiz'in (1248/1832) doğumu

Melik Ahmet Paşazade Osman Paşa'nın kızı Mehpare Hanım'ın doğumu (1212/1797-8)

Kalyonlar Defterdarı Abdülkadir Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi (1221/1806-7)

Rafet Efendi'nin kızı Hüsnüye Hanım'ın dünyaya gelişi (1222/1807-8)

Hacı Abdullah Ağazade Abdulkerim Ağâ'nın kızının dünyaya gelişi (1222/1807-8)

Canbazzade Muhammed Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi (1223/1808-1809)

Cizyerdarade İzzet Efendi'nin kızının dünyaya gelişi (1226/1811)

Cambazzade Muhammed Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi (1229/1813-1814)

Seyyid Ahmed Nazif Monla'nın oğlunun dünyaya gelişi (1241/1826)

Cizyedarade Hüsam Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi (1246/1831)

Cizyedarade Hüseyin Âgâh Efendi'nin kızının dünyaya gelişi (1246/1831)

Cizyedarade İzzet Efendi'nin oğlunun dünyaya gelişi (1247/1832)

Râzî'nin kızlarının ve oğlunun doğumları ile bunlardan bazılarının vefatları, tarih düşürülen konular arasında olup bize şairin kişisel yaşamı hakkında sunulan önemli verilerdir. Ayrıca Divan'da tarih düşürülen manzumeler bize şairin sosyal ve kültürel ilişkileri hakkında bilgi verdiği gibi dönemin şahısları, bürokratik ortamı ve nüfuz sahibi aileleri hakkında da bilgi vermektedir. Râzî'nin yaşadığı yıllarda Bursa'nın nüfuz sahibi aileleri olmaları hasebiyle birçok tarih manzumesine konu edilen Cizyedarzâde, Yazıcızâde ve Canbazzâde aileleri bu açıdan oldukça dikkat çekicidir.

2.1. 2. Mimarî Yapıların Tamiri veya İnşası Üzerine Yazılan Tarih Manzumeleri

Şair Feyzi Paşazade Ali Monla'nın evinin yapımı (1208/1793-4)

Tayyar Mahmut Paşa'nın Bafra'da cami yaptırması (1216/1801-2)

Tavuk Pazarı Camisi'nin tamir edilmesi (1217/1802-3)

Ertuğrul Bey Camisi'nin tamir edilmesi (1218/1803-4)

Kiremitçi (Sinan Bey) Camisi'nin tamir edilmesi (1218/1803-4)

Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi'nin tamir edilmesi (1220/1805-6)

Rifa'i Abdülmümin Tekkesi'nin tamir edilmesi (1220/1805-6)

Eyüp'te Şeyh Seyyid Abdusselam Efendi tekkesindeki şadırvanın tamiri (1220/1805-6)

Mudanya'daki Eski Cami'nin tamir edilmesi (1223/1808-9)

Bursa Monlası Rahmi Bey'in Bursa mahkemesinde oda yaptırması (1223/1808-9)

Bolu mutasarrıfı Abbas Paşa'nın saray yaptırması (1228/1813)

Sa'diye Dergahı'nın tamir edilmesi (1229/1813-4)

Cizyedarzade İzzet Efendi'nin kendi evine bir oda yapması (1229/1813-4)

Bursa'da Cizyedarzade İzzet Efendi'nin konağına bir oda yapılması (1245/1829-30)

Eski hamamın tamir edilmesi (1247/1831-2)

Eski hamamın yeniden tamir edilmesi (1248/1832-3)

Mimarî yapıların inşası veya tamiri üzerine yazılan tarih manzumelerinde Râzî, Bursa'daki 13 mimarî yapı ile Eyüp, Bafra ve Bolu'da bulunan birer mimarî yapıyı şiirlerinde söz konusu etmektedir. Mimarlık tarihi açısından önemli veriler taşıyan bu manzumelerde söz konusu edilen yapının ne zaman inşa edildiği ve ya onarıldığı, bunu yapanın kim olduğu, hangi sebeple onarıma ihtiyaç duyulduğu veya yapının hangi noktalarının onarıldığı başta olmak üzere birçok hususta önemli veriler sunulmaktadır. Bu veriler bazen başka kaynaklarda bulunan bilgileri teyit mahiyetinde olduğu gibi bazen de hiçbir kaynaktan rastlayamadığımız bilgiler olabilmektedir. Bazı tarih manzumeleri bu durumu örneklemek için sunulabilir:

a) *Tavuk Pazarı Camisi'nin tamir edilmesi (1217/1802-3)*

Divan'ın 9. tarih manzumesinde, İvaz Paşa tarafından II. Murat devrinde yaptırılan Tavuk Pazarı Camii'nin 1216/1801 yılındaki büyük Bursa yangınında tahrip olduğu ve bu tahribatın Üryanizade Mustafa Efendi tarafından 1217/1802-3 tarihinde giderildiği tarih düşürülerek dile getirilmektedir. Söz

konusu manzumede bu bilgilerin verildiği açıklamalar ve beyitler ile tarih beyti şair tarafından şu şekilde not edilmiştir:

Burûsâ'da vâki' olan ihrak-ı 'azîmde Hacî 'İvaz Pâşâ'nın bünyâd buyurdıkları Tâvik Bâzârî Câmî'iniñ ta'mir ü tecdîdine söylenen kasîde ve târîhdir.

Eyledi 'Üryânî-zâde Mustafâ Efendi'ye
Vâkîf-ı sânisî olmak revnakın bârî Hudâ (T9/4)

Sâhibu'l-hayra murâdın var ise el kaldırıp
Cân u dilden Hâcî 'İvaz Pâşâ'ya eyle du'â (T9/9)

Râziyâ târîhine dürdâne târîh söyledim
Câmî'-i vâlâ-yı 'âlî habbezâ behcet-fezâ (T9/11)
1217

Bu tarih manzumesinin yazılı olduğu sayfanın derkenarında tamire sebep olan bu büyük yangının nereden başladığı, nereleri tahrip ettiği anlatılmakta ve yangının getirdiği felaketten bahsedilmektedir. Fakat kenarlara denk gelen yazılar silindiğinden tam olarak okunamamıştır. Okunan ve tamir edilen kısımlardan yangının tarihi ve yeri konusunda şunlar yazılıdır:

"[Bin iki yüz] on altı senesi mâh-ı şâ'bân-ı şerîfin birinci yevm-i sâlinin sâ'at onunda [.....] Yeşil Türbe Mahallesi'nden [bir] sûzân-ı lâhî zuhûr edip yigirmi dört mahalle olan kal'anın [yarısından] ziyâdesin ihrâk edip taht-ı kal'ada Yahûdiler [Mahallesi'ne] isâbet ü bahçelere kadar [gidip] o sayâk üzre şehir[de] bir yanı bahçeler olmak [üzre] Dâye Hâtûn Mahallesinde [bidip] ve'l-hâsıl şehir [....] gerek dekâkîn gûnâ [.....] beyt-i bukalemûn beher [tarafı] hâk ile yeksân u [.....] göre olan dîn [kardeşlerimiz] ve re'âyâmız perîşân oldular Allâhu 'azîmu's-şân [.....] eyleye âmîn. Bu mâdde [.....] bir garîb ü 'acîb şey' [.....] harîk [.....] [Dâye] Hâtûn hânesi idi. [.....] itmedi. Erbâb-ı [.....] edip kudretu'llâhî [.....] ve hüve 'alâ küllî şey'in kadîr.

b) Açıkbâş Mahmud Efendi Tekkesi'nin tamir edilmesi (1220/1805-6)

Divan'ın 13. tarih manzumesinde ise 1216 /1801 yılındaki bu büyük Bursa yangınının Nakşîbendî-i Atîk Dergâhı da denilen Açıkbâş Mahmud Efendi Tekkesi'ni tahrip ettiği ve bu tahribatın bir er tarafından onarıldığı ifade edilmektedir. Manzumede dikkat çeken husus ise Râzî'nin 1220 tarihini düşürmesidir. Oysa kaynaklar 1216 / 1801 yılındaki yangında zarar gören tekkenin ancak 1847'de tamir edildiğini belirtmektedir.¹⁴ Bu tarih manzumesiyle tekkenin 1847'den önce de tamir gördüğü ortaya konulmaktadır:

¹⁴ Kezban Altınışık, *Nakşîbendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbâş Mahmud Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2006), 31..

*Yine Burûsâ'da Hisâr'da burc üzerinde Açıkbaş Mahmûd Efendi'nin tekyesi-
ne harkdan soñra ta'mîrine söylenen târîhdir.*

Tekye-i dârü's-selâmdır hem dahi burcî sa'îd
Sâye-i pîrâna yüz sür rûz u şeb olma ba'îd,

Cevherî târîh dedirdi Râziyâ bir er gelip
Bu atık nakşibendi ma'bedin kıldı cedîd

(1220)

c) Kiremitçi (Sinan Bey) Camisi'nin tamir edilmesi (1218/1803-4)

Kiremitçi Camii de denilen Sinan Bey Camii'nin tamirinden söz edilen 11. tarih manzumesinde, 1218/1803-4 tarihi düşürülerek caminin Mir Mirza tarafından mamur hale getirildiği ifade edilmektedir. Kaynaklarda caminin 1803 yılında kapsamlı bir onarımdan geçtiği ifade edilmekte, fakat bu onarımı yapanın kim olduğu konusunda bilgi verilmemektedir.¹⁵ Görüldüğü gibi bu tarih manzumesi, var olan bilgiyi teyit edip üstüne onarımı yapanın kim olduğu bilgisini de ekleyerek Bursa'nın tarihî-mimarî dokusunun bir parçası olan bu caminin tarihine bir kırıntı da olsa katkıda bulunmakta, yapboza bir parça daha eklemektedir:

*Bu zîbâ ma'bedi Râzî görünce söyledi târîh
Sinân Big câmi'ini Mir Mirzâ yaptı mîrâne
(1218)*

2. 1. 3. Vefat Konulu Tarih Manzumeleri

*Râzî'nin karısı Şerife Züleyha Hanım (1236/1820-1) ile kızları Rahime
(1234/1818-9) ve Rabia'nın (1235/1819) vefatları*

Mir Ali'nin oğlu Mir Mustafa'nın ölümü (1220/1805-6)

*Yazıcızadelerden Uhrevî Ömer Ağa'nın oğlu Selim Ağa'nın vefatı
(1221/1806-7)*

Balçık muhafızı Arif Ağa'nın vefatı (1223/1808-9)

Râzî'nin İstanbul'daki dostlarından birinin oğlunun vefatı (1224/1809-10)

Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın vefatı (1224/1809-10)

¹⁵ Bkz. Neslihan Türkün Dostoğlu - Hamdi Dostoğlu, *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011), 141; Raif Kaplanoğlu, *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, (Bursa: Yenigün Yayınları, 1994), 83; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, (Bursa: Aysan Matbaası, 1950), 116.

Abdulkerim Ağa'nın eşi Fatıma Hanım'ın vefatı (1228/1813)

Abdulkerim Ağa'nın kızı Edibe Hanım'ın vefatı (1228/1813)

Abdulkerim Ağa'nın oğlu Arif Ağa'nın vefatı (1229/1813-4)

Başçı Tekkesi şeyhinin vefatı (1242/1826-7)

2.1.4. Bir Göreve Atanmayla İlgili Tarih Manzumeleri

İbrahim Paşa'nın Bursa'ya vezir olarak atanması (1236/1820-1)

Birinin serasker olması (1242/1826-7)

Ayaş Müftüzadesi Esad Paşa'nın Bursa'ya vali olması (1244/1828-9)

2.1.5. Diğer Konularda Yazılan Tarih Manzumeleri

Râzî yukarıdaki tarih manzumeleri dışında Mir Ahmet Efendi'nin düğünü (1211/1796-7), Rumelili Rasim Efendi'nin Bursa'ya teşrifi (1214/1799-1800), Çalı Karyelizade Atıf Seyyidü'l-Hac Abdurrezak Monla'nın hattı (1220/1805-6) ile Cizyedarzade İzzet Efendi'nin oğlu Nazmi Efendi'nin sakalı (1249/1833-4) üzerine de birer tarih manzumesi kaleme almıştır.

2. 2. Tarih Manzumelerinde Kullanılan Vezinler ve Kullanım Sıklıkları

Tabloda da görüldüğü gibi Râzî'nin tarih manzumeleri, aruz kalıbı çeşitliliği bakımından zengin değildir. İki Remel bahrinden biri de Hezec bahrinden olmak üzere sadece 3 aruz kalıbına müracaat edilmiştir. Hem ahengi hem de kullanılışının kolaylığı nedeniyle Türk şairlerince en çok benimsenen ve kullanılan *Fâjilâtün Fâjilâtün Fâjilâtün Fâjilün* kalıbı¹⁶, Râzî'nin tarih manzumelerinde de en çok tercih edilen aruz kalıbı olmuştur.

Tablo 3. Kullanılan Vezinler ve Kullanım Sıklıkları

1	Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün	40
2	Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün	10
3	Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün	1

2.3. Tarih Manzumelerinin Türlerine Göre Değerlendirilmesi

Klâsik Türk edebiyatı sanatçıları, tek bir mantık, tek bir yöntemle tarih manzumelerini kaleme almamışlar, çok değişik yöntemlerle tarih düşürmüşlerdir. Divan şairleri bir kelime, bir tamlama, bir cümle ya da mısra, bir beyit veya bir manzume yazarak veya sözü edilen olayın tarihini doğrudan sözle manzum olarak ifade ederek tarih düşürme sanatını icra etmişlerdir. Manzumeler genellikle *lafzen (sözlü)* ve *ma'nen (anlamca)* ile her iki usulün beraber kullanıldığı *lafzen / ma'nen* türleriyle söylenmişlerdir. Lafzen tarih türünde şair, hiçbir hesaplama zarureti olmaksızın tarihi bizzat sözlü olarak ifade eder. Ma'nen tarihte ise birtakım hesaplamalarla, formüllerle tarih düşürülür. Eğer şair tarihi hem söyleyip hem de ebced hesabını kullanarak bazı yöntem veya formüllerle ifade etmişse bu "lafzen ve ma'nen tarih" olur. Yukarıda da ifade olunduğu gibi tarih düşürmede bunlar dışında başka yöntemlere de başvurulmuştur.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Divan'da yer alan tarih manzumeleri çeşit-

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 216-217.

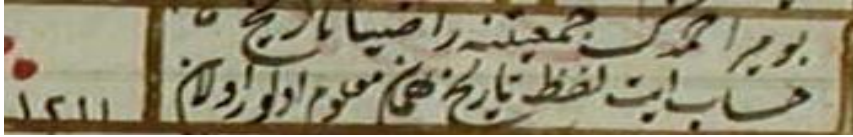
lilik arz etmemektedir. Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî Divanı'ndaki tüm tarihler ma'nen yazılmış tarihlere dir. Ma'nen tarihler birçok farklı şekilde yazılabilirler. Râzî, ma'nen tarih türlerinden sadece kelime, ta'miyeli, tam ve noktalı tarih türlerini kullanmıştır. Şair, diğer tarih türlerine müracaat etmemiştir. Bazı tarih manzumeleri ise ta'miyeli-noktalı tarih denilen hem noktalı hem de ta'miyeli şeklinde yazılmışlardır. Râzî, noktalı harflerle yazılan tarih manzumelerine daha çok rağbet göstermiştir.

Tablo 4. Râzî Divanı'ndaki Tarih Manzumelerinin Türleri ve Kullanım Sıklıkları

Türü	Tarih Manzumeleri	Sayı
Kelime tarihler	5	1
Tam tarihler	2-4-6-11-14-15-17-20-22-27-28-43	12
Ta'miyeli tarihler	1-7-13-21-24-31-36-44-46-48-49-50-51	13
Noktalı harflerle yazılan tarihler	3-8-9-10-12-13-16-18-19-21-23-24-25-26-29-30-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-44-46-47-48	31

Şairin tarih düşürmedeki becerisini göstermesi açısından kullandığı tarih türlerinden bazı örnekler:

- a) Bu Mîr Ahmed'in cem'iyetine Râziyâ târih
Hesâb et lafz-ı târih hemân ma'lûm olur ol an
T5/7

Yukarıdaki beyit Bursa'da kale içinde Hamzazade ismiyle tanınan Arif Ali Bey'in oğlu Mir Ahmet Efendi'nin düğünü için kaleme alınan ve kelime halinde söylenen tek tarih manzumesidir. Divan'da 5. tarih manzumesi olarak yer alan manzumenin son beytinin ikinci dizesinde şair "Hesâb et lafz-ı târih" diyerek "târih" kelimesinin ebced değerine işaret etmektedir ki bu da 1211'i vermektedir.

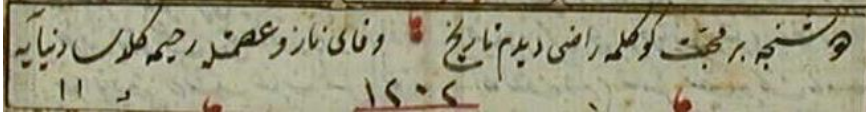
- b) Bu sa'âdet-hânenin resmine târihin dedim
Mâşâallâh resm-i zibâ cây-ı 'âlî dil-güşâ
T4/2

Bu beyit Bursa Hisar'da şair Feyzi Paşazade Ali Monla'nın evinin yapımı için söylenen 4. tarih manzumesinin son beytidir ve bir tam tarih örneğidir. Şair ilk dizede yazacağı tarih manzumesinin sebebini izah etmiş, birazdan yazacağı dize

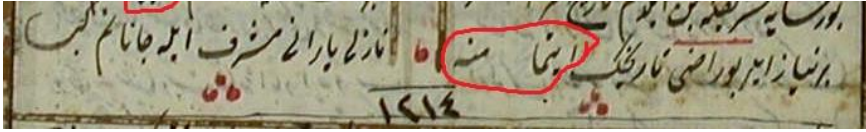
için hazırlığını yapmıştır. Asıl tarih dizesi olan ikinci dizede ise yazdığı kelimelerin tamamının rakamsal değerleriyle 1208 tarihini vermiştir.

- c) Düşünce bir muhabbet gönlüme Râzî dedim târîh
Vefâ-yı nâz u 'ismetle Rahîme geldi dünyaya
T1/1

İlk tarih manzumesi olan yukarıdaki beyit ta'miyeli tarih türüyle yazılmıştır. Ta'miyeli tarihlerde tarih dizesindeki harflerin değeri istenilen tarihi tam olarak vermez. Sonuca kaç sayının ilave edileceği veya çıkarılacağı bir önceki dizede açık veya kapalı olarak belirtilir. Yukarıdaki beytin ilk dizesindeki "Düşünce bir muhabbet gönlüme" ifadesi, sonraki dizinin rakamsal değerinden "1" sayısının düşülmesine işaret etmektedir ki bu da bize 1203 tarihi vermektedir. Buradan da "1" düşülünce şairin kızı Rahime'nin dünyaya geliş tarihi olan 1202'ye ulaşılmaktadır.

- d) Bir niyâz eyler bu Râzî târîhiñ itmâmına
Nâzlı yârânı müşerref eyle cânânım gibi
T7/11

Yukarıdaki beyit 7. tarih manzumesinin son beytidir ve ta'miyeli tarih türüyle kaleme alınmıştır. Bu kez şair, son dizedeki harflerin rakamsal değeri olan 1213 sayısına birinci dizedeki "bir niyaz eyler" ifadesiyle 1 ekleyip sayıyı 1214'e tamamlamıştır.

- e) Mücevherle müzeyyen eyledim târihini Râzî
Hemân 'izz ü kerem ile Ganîme geldi dünyaya
T3/1

Divan'da 3. tarih manzumesi olarak yazılan yukarıdaki beyit, noktalı harflerle yazılan bir tarih örneğidir. Râzî "Mücevherle müzeyyen eyledim" diyerek tarihini noktalı harflerle yazdığını belirtmiş ve beytin son dizesindeki noktalı harflerin ebced değerleriyle 1207 tarihini vermiştir.

2.4. Tarih Manzumelerinin Nazım Şekillerine ve Beyit Sayılarına Göre Dağılımı

Klâsik Türk edebiyatı nazım şekillerinin hemen hemen hepsiyle söylenen tarih manzumelerinde en çok kullanılan nazım şekli kıt'adır. *Kıt'*adan sonra ise bu manzumeler; nazım, bazen de gazel, kaside, müstezat, mesnevi, murabba, muhammes, müseddes, terki-i bend, terci-i bend, rubaî, beyit, müfred veya mısra şeklinde yazılmışlardır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Râzî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin çoğu tek beyit halinde yazılmıştır. Tek beyit olarak yazılan bu manzumelerin 29'u müfred 1'i ise matla olarak kaleme alınmıştır. Nazım şekli bakımından diğer tarih manzumelerinin 13'ü kaside, 5'i nazım, 3'ü ise kıta olarak yazılmıştır.

Tarih manzumelerinin çoğunlukla iki beyit halinde yazıldığı genel kabul gören bir husustur. Râzî ise Divan'ında biri kıta beşi nazım olmak üzere sadece 6 tarih manzumesini iki beyit halinde kaleme almıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi tarih manzumelerinin 30'unu tek beyit olarak kaleme alan Râzî'nin kasidelerde dahi beyit sayısını sınırlı tuttuğu, en uzun kasidesini dahi 20 beyit olarak kaleme aldığı görülmektedir.

Tablo 5. Tarih Manzumelerinin Nazım Şekillerine ve Beyit Sayılarına Göre Dağılımı

Tarih Manzumesinin Sırası	Nazım Şekli	Beyit Sayısı
1	Müfred	1
2	Müfred	1
3	Müfred	1
4	Nazım	2
5	Kaside	7
6	Kaside	9
7	Kıta	11
8	Kaside	13
9	Kıta	11
10	Müfred	1
11	Müfred	1
12	Müfred	1
13	Nazım	2
14	Kaside	20
15	Müfred	1
16	Nazım	2
17	Kaside	10
18	Müfred	1
19	Müfred Müfred	1
20	Kaside	7
21	Kaside	7
22	Müfred	1

23	Müfred	1
24	Müfred	1
25	Kaside	5
26	Kaside	5
27	Kıta	2
28	Müfred	1
29	Müfred	1
30	Müfred	1
31	Matla	1
32	Müfred	1
33	Müfred	1
34	Nazım	2
35	Müfred	1
36	Müfred	1
37	Kaside	11
38	Müfred	1
39	Kaside	13
40	Müfred	1
41	Müfred	1
42	Müfred	1
43	Kaside	5
44	Kaside	6
45	Müfred	1
46	Müfred	1
47	Müfred	1
48	Müfred	1
49	Müfred	1
50	Nazım	2
51	Müfred	1

Sonuç

Bursalı İbrahim Râzî, 1761-1762 yılında Bursa'da doğup 1833-1834 yıllarında hâlâ hayatta olan ve yaşadığı dönemde Destârizâde Seyyid İbrahim Râzî adıyla tanınan bir şairdir. Şiirlerinde Râzî mahlasını kullanan şair hakkında klasik Türk edebiyatı kaynaklarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Şairin yaşamıyla ilgili elde edilen bilgilerin tek kaynağı Divan'ıdır. Râzî Divanı'nda yer alan 51 tarih manzumesi de şairin yaşamıyla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bu tarih manzumelerinde Râzî'nin ailesiyle ilgili bilgilere ulaşılabildiği gibi şairin bulunduğu yerler, iletişimde bulunduğu devlet erkânı ve dönemin nüfuz sahibi aileleri gibi şairin bireysel yaşamıyla ilgili birçok farklı konuda önemli bilgilere

ulaşılabilir.

Râzî Divanı'nda yer alan tarih manzumeleri, şairin yaşamı dışında, başta dönemin tarihî, siyasî, sosyal ve mimarî görünümü olmak üzere birçok farklı alandan panoramik kesitler sunmaktadır. Bu manzumelerde mekân olarak Bursa, Bafra, İstanbul ve Bolu anılmaktadır. Fakat Râzî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin ana mekânı Bursa'dır. Bafra ve Bolu birer, İstanbul ise sadece iki manzumede söz konusu edilmiştir. Dolayısıyla bu tarih manzumeleri Bafra, İstanbul ve Bolu'yla beraber özellikle Bursa'nın siyasî, sosyal, tarihî ve mimarî yapısıyla ilgili sunduğu veriler açısından kıymet arz etmektedir. Râzî'nin Bursa'daki mimarî yapılarla ilgili yazdığı tarih manzumeleri oldukça dikkat çekicidir. Zira Bursa mimarlık tarihiyle ilgili yazılan bu tarih manzumelerinden elde edilen bilgiler, örneklerinden de görüldüğü gibi, bazen var olan bilgiyi teyit etmekte bazen de mevcut bilgilerin üstüne yepyeni bilgiler eklemektedir.

Klasik Türk şiirinin tarih yazma geleneğinin altın çağında yaşayan Bursalı İbrahim Râzî, bu türe olan ilgisini ve maharetini yazdığı 51 tarih manzumesiyle bizlere göstermiştir. Râzî tarih düşürmede mahir bir şairdir. Örneklerinde görüldüğü gibi Râzî, tarih manzumelerinde matematikle dil estetiğini birleştirip başarılı tarih manzumeleri kaleme alabilmiştir. Tarih manzumelerinin çoğunu tek beyit halinde kaleme alan Râzî, tarih yazma usullerinden de ma'nen tarih türüyle yazmayı tercih etmiş ve bu türün başarılı örneklerini ortaya koymuştur.

Kaynaklar

- » Altınışık, Kezban. *Nakşibendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2006.
- » Baykal, Kazım. *Bursa ve Anıtları*. Bursa: Aysan Matbaası, 1950.
- » Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- » Demirel, Şener. "Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme". *Turkish Studies* 3(4) (Summer 2008): 372-398.
- » Dostoğlu, Neslihan Türkün- Dostoğlu, Hamdi. *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011.
- » Elaldı, Mehmet. *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- » Ersoy, Ahmet A. "XIX. Yüzyılda Osmanlı Mimarlık Tarihi ve Kuramsal Söylemin İnşası". *Journal of Turkish Studies (In Memoriam Şinasi Tekin)*, 31/1 2007: 333-344.
- » İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- » Kaplanoğlu, Raif. *Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*. Bursa: Yeniğün Yayınları, 1994.
- » Karabey, Turgut. *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*. Ankara: AKM Yayınları, 2015.
- » Karabey, Turgut - Mehmet Atalay. *Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-ı Osmaniyye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- » Mercanlıgil, Muharrem. *Ebcet Hesabı*. Ankara: Doğu Limited Şirketi Matbaası, 1960.
- » Uzun, Mustafa. "Ebcet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 10: 68-70. İstanbul, TDV Yayınları, 1994.
- » Yakıt, İsmail. *Türk İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.